

Egyetemi jubileumokon innen és túl

University Jubilees and University History Writing. A Challenging Relationship. Szerk. DHONDT, Pieter. Leiden – Boston, 2015. 255 oldal (Scientific and Learned Cultures and Their Institutions 13.)

Egy közösség számára egy jubileum megünneplése elsőrangú alkalmat jelent, hogy meghatározza és megjelenítse azokat a múltbeli hagyományokat, amelyekre identitását, egyedi karakterét a jelenben és a jövőben építeni kívánja. Ennek megfelelően az ünnepségek idején rendszerint megnő az olyan történeti (jellegű), reprezentatív kiadványok száma, melyek a közös történelem említésre méltó csomópontjait járják körül. Nincs ez másként az évszázados hagyományokra visszatekintő egyetemi jubileumok esetében sem.

Az egyetemi jubileumok és az egyetemtörténet-írás kapcsolata azonban – ahogy az *University Jubilees and University History Writing. A Challenging Relationship* című tanulmánykötet szerkesztője, Pieter Dhondt bevezetőjében¹ részletesen taglalja – korántsem problémamentes, tekintve, hogy az önmagát ünneplő egyetem rendszerint igényt tart arra, hogy a megjelenő tanulmányok és szintézisek alkalmazkodjanak az intézményi emlékezet aktuális állapotához. Itt elég csak arra gondolni, hogy magának a megünneplendő jubileumnak a kiválasztása – s persze más évfordulók „el felejtése” – is határozott üzenettel bírhat.

Az intézményi önlegitimáció igénye azonban akaratlanul is nehezíti az egyetemtörténet-írás mint tudományos aldiszciplína professzionalizálódását. Miközben ugyanis az utóbbi két évszázadban az

egyetemtörténet-írás a módszertani és tematikai útkeresés számos állomásán ment keresztül, az ünnepi intézménytörténet-írás dominanciája változatlan maradt. Az egyetemnek, ti. a jubileumi történetek „megrendelőjének” önlegitimációs igénye ugyanis mit sem változott, ráadásul ezen ünnepi történetek megírására és elmondására – kihasználva az időről-időről fellángoló érdeklődést – általában akadt (többé-kevésbé szakavatott) vállalkozó, rendszerint az intézményen belül „kéznél lévő” történészek vagy a tudományterületük története iránt érdeklődő oktatók személyében. Az alkalmi szerzők száma pedig mindig is meghaladta – s meghaladja ma is – a kifejezetten e kutatási terület iránt elkötelezett egyetemtörténészek számát. A fokozott figyelem egyes esetekben az adott intézmény történetének fontos epizódjait feltáró, valóban jelentős tudományos teljesítményeket eredményez, más esetekben az egységes koncepció, a módszertani eszköztár vagy éppen a kellő távolságtartás hiánya hullámzó minőségű kiadványok megjelenéséhez vezet, mely komoly terhet jelent az egyetemtörténet-írás mint tudományos aldiszciplína önmeghatározása számára.

A kötet egy másik recenzense, Pierre Verschueren egyenesen azt a kérdést teszi fel, egyáltalán miért is kellene részt venniük a történészeknek az egyetemek „szülinapi bulijain”?² A felvetés persze költői. Nemcsak azért, mert a jubileumok – legalábbis a tervezetések kezdetén – komoly és sok esetben nélkülözhetetlen anyagi háttérrel, infrastruktúrával és együttműködési lehetőségeket kínálnak az egyetem történetét kutatók számára, hanem azért is, mert az egyetemtörténet-írás professzionalizálódá-

¹ A kötet bevezetőjének fordítását jelen számunkban közöljük. – A szerk.

² VERSCHUEREN, Pierre: Pieter Dhondt (ed.), *University Jubilees and University History Writing: A Challenging Relationship*. Leiden: Brill, 2015. [Review]. *The British Journal for the History of Science*, 2016/1. 151–152.

sának kereteit az egyetemek (is) biztosítják. Ráadásul a jubileumi és a tudományos egyetemtörténet-írás nem szükségszerűen egymást kizáró fogalmak. Annak érdekében azonban, hogy a jubileumok ne használják ki az egyetemtörténet-írás – véli a „hivatás” egyetemtörténészekkel összhangban Dhondt –, a tudományterületnek emancipálódnia kell az egyetemi jubileumok kultúrájától. Ennek egyik lehetséges útja, ha az ünnepi kiadványok és az attól független egyetemtörténetek egyaránt egy olyan, „tisztá” mesternarratíva megalkotására törekednek, mely, ha kell, leszámol az adott egyetem történetének mégoly mélyen gyökeredző, korábbi mítoszaival is.

Jelen kötet ilyen történetek megírásához kíván segítséget nyújtani, s ennek érdekében vázolja fel három nagyobb tematikus egységben az egyetemi jubileumok és az egyetemtörténet-írás viszonyának múltját, jelenét és (remélt) jövőjét.

Tulajdonképpen magától értetődő, hogy a jubileumi történetírás hagyományával birkózó egyetemtörténészek egy része éppen magát a jubileumot választotta kutatása tárgyának, annak érdekében, hogy leleplezze az intézményi emlékezet-kultúra egyetemtörténet-írással szemben jelentkező elvárásait. *Az egyetemtörténetírás mint a jubileumok része* elnevezésű, első nagyobb tematikus egység négy esettanulmánya ezért a 19–20. századi egyetemi évfordulós ünnepségek történetével foglalkozik. Marek Ďurčanský és Pieter Dhondt, Jorunn Sem Fure, valamint Ana-Maria Stan írásai az *eltérítés* fogalma köré szerveződnek. Elsősorban arra koncentrálnak, hogy milyen intézményen belüli és kívüli szereplők és szempontok befolyásolják egy-egy évforduló üzenetét. Tanulmányaik számos példát sorakoztatnak fel arra, hogy hogyan térítheti el egy jubileum eredeti eszmei-tudományos koncepcióját például a megjeleníteni kívánt intézményi identi-

tással egyet nem értő professzorok ellenkezése (mint a kristianiai (oslo) Frederik Egyetem 1911. évi ünnepsége során), vagy a fokozottabb figyelmet ideológiai üzenetek közvetítésére kihasználó kommunista politikusok gátlástalansága (mint a kolozsvári egyetem 100. éves fennállása alkalmával tartott 1972-es rendezvények kapcsán). Stan tanulmánya, mely a kolozsvári egyetem 20. századi jubileumait dolgozza fel, ráadásul nemcsak az egyetem magyar gyökerei, hanem a kommunista államberendezés hasonló keretei miatt is fokozottan irányítja a figyelmet arra, hogy ilyen jellegű kutatásoknak a magyar felsőoktatási intézmények vonatkozásában is lehetne létjogosultsága. A negyedik írás, Trude Maurer tanulmánya nem kifejezetten egyetemi évfordulókkal foglalkozik, hanem az orosz és német egyetemek 20. század eleji nemzeti jubileumokban való szerepvállalását veti össze. A tanulmány nemcsak azért tűnik ki az első rész esettanulmányai közül, mert az egyetemtörténet-írás amúgy is híján van a nemzeteken átívelő összehasonlító kutatásoknak, hanem azért is, mert Maurer számára az egyetemek reprezentatív szerepvállalásának vizsgálata nem cél, „csupán” eszköz arra, hogy a német és orosz tudományos elit eltérő világháborús várakozásainak és aktivitásának hátterét megrajzolja.

Méltán maradna azonban hiányérzet az olvasóban, ha a kötet a jubileumi egyetem-történet-írás ma is élő hagyományait csak történeti távlatból vizsgálná. *Az egyetem-történet-írás a jubileum alkalmával* című második rész ezért két közelmúltbeli évforduló – a Lipcei Egyetem 2009-es és a Trondheimi Egyetem 2010-es ünnepségei – kapcsán felmerült kihívásokkal foglalkozik, két, a projekteken szerepet vállaló történész szemszögéből. Thomas Brandt tanulmányában a Trondheimi Egyetem történetének identitásképző csomópontjait keresi, rávilágítva, hogy a különböző felsőfokú intézmények

fokozatos integrációjával létrejövő, sokkarú egyetemek számára korántsem könnyű feladat, hogy az egyes tudományterületekhez és szervezeti egységekhez kötődő évfordulók közül kijelöljék azokat, amelyek az intézmény egésze számára is kiemelt jelentőséggel bírnak. Hasonlóan nehéz a dolga az egyetemtörténésznek is, ha a tudományos megalapozottságot is szem előtt tartva egy integrált egyetem mint egész történetének olyan narratíváját próbálja megalkotni, mely egyszerre az egyes karok, szervezeti egységek igényeit is kielégíti. Felmerül azonban a kérdés – ismeri el Brandt –, vajon kell-e az egyetemtörténet-írásnak ilyenfajta közmegelegedésre törekednie, s vajon a közös metszéspontokat kereső igyekezet nem járul-e maga is hozzá az intézménytörténeti mítoszok gyártásához.

Míg Brandt az intézménytörténeti narratíva megalkotásának problémakörével foglalkozik, Jonas Flöter tanulmánya a lipcsei egyetem 2009-es jubileuma kapcsán megvalósult komplex egyetemtörténeti kutatást mutatja be. Az egyetem hatszázadik évfordulójának apropójából egy szenátusi bizottság irányítása alatt majd' tíz évvel (!) az eseményt megelőzően megindított kutatás valamennyi egyetemi intézet, valamint német és külföldi múzeumok, levéltárak és könyvtárak bevonásával zajlott, s eredményeként mára elmondható, hogy a német egyetemek között a lipcsei egyetem története a legkutatottabb. Ehhez azonban arra volt szükség, hogy a mintegy száz közreműködő által írt, 2009 és 2011 között kiadott ötkötetes intézménytörténet megjelentetését olyan projektek előzzék meg, melyek ösztönözték és elősegítették az egyetem történetének feltárását. Ezt a szempontot például az egyetemi könyvtár is szem előtt tartotta digitalizálási projektjei tervezésekor, de a történeti intézet is rendszeresen hirdetett meg egyetemtörténeti témában pályatételeket, szakdolgozati vagy

éppen doktori témákat, melyek közül 2002 és 2011 között összesen huszonnégy jelent meg a *Beiträge zur Leipziger Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte* című sorozatban. A lipcsei az évezred eddigi legnagyobb szabású jubileumi intézménytörténeti vállalkozásának tekinthető, ugyanakkor a kezdeményezésre némiképp árnyékot vet, hogy az évfordulós ünnepek lezajlása után derült ki: az egyetem maga, saját történetének kutatását alkalomszerű projektnek tekintette, amelyet 2010-ben befejezettnek nyilvánított. El kell ismerni – véli Flöter, a szenátusi bizottság egykori koordinátora –, hogy a jubileumi „projektszemléletből” nemcsak rendkívüli tudományos teljesítmények fakadtak, de az a kétségtelen hiba is, hogy a folyamatos és szervezett egyetem-történeti kutatásokat az ünnepek elmúltával leállították.

Milyen alternatívák adódnak a jubileumi történetírás gyakorlatainak meghaladására? A válasz rendkívül sokrétű, ha mindazon tudományos kutatások eredményeit és megközelítéseit soroljuk, amelyeket kicsit sem kötöttek gúzsba alkalmi elvárások. Ha a kötet harmadik, *Az egyetemtörténet-írás a jubileumokon túl* elnevezésű része pusztán ilyen eredményekkel foglalkozna, az a téves következtetés adódhatna, hogy a tudományos egyetemtörténet-írás számára csak jubileumi kereteken kívül nyílik tér. A harmadik részben ezért olyan tanulmányok kaptak helyet, melyek a jubileumi történetírás bizonyos megkérdőjelezhető gyakorlatainak, szemléletének kritikáján keresztül kínálnak alternatívát.

Ilyen terület például az intézmény-történeti mítoszok vizsgálata, mely Johan Östling tanulmányának témája. A szerző a német egyetemtörténet legfontosabb narratívája, a humboldti eszme alapjaival kapcsolatos kutatások legutóbbi eredményeit mutatja be. Miközben ugyanis Humboldt nevének felemlgetése máig evidens mó-

don elmaradhatatlan része az egyetemi ünnepségeken elhangzó beszédeknek, a Humboldt-mítoszt az elmúlt évtizedekben számos kutatás árnyalta. Többen vitatták Humboldt jelentőségét, gondolatainak eredetiségét, vagy éppen rámutattak arra, hogy a humboldti eszme a 19. század egyetemi-akadémiai diskurzusának nem volt meghatározó része, a mítosz valójában a 20. század elején (nota bene: a berlini egyetem alapításának századik évfordulóján) született. Javaslatának folyamatos újraértelmezése dacára azonban Humboldt a század folyamán univerzális hivatkozási alappá vált, az egyetem- és tudománypolitikai érdekektől függően értelmezett „humboldti örökség” felvállalása pedig máig legitimációs erővel bír.

Míg Östling egy rendkívüli magyarázó erővel bíró mítosz árnyalásával foglalkozik, Emmanuelle Picard tanulmánya a jubileumi történetírás egy másik kedvelt megközelítését meghaladó projektet mutat be. Az évfordulós kiadványokkal kapcsolatban ugyanis gyakori kritika, hogy az egyetem mint intézmény történetét nagyrészt egyes professzorok jelentősebb tudományos teljesítményeivel azonosítják. A Picard által bemutatott projekt szerint azonban egy-egy intézmény kimagasló oktatóinak és kutatóinak felmutatása nem teszi megragadhatóvá az akadémiai professzió egészét, s kevésbé árulkodik a tudományos karrierutak általános vagy rendhagyó jellegéről, vagy épp e kiemelt képviselők adott tudományterületen belül elfoglalt helyéről, mivel az egyéni teljesítményeket a sokszor mesterséges intézményi kereteken belül értelmezi, nem pedig a teljes egyetemi-akadémiai közösség kontextusában. A projekt ezért a francia egyetemeken oktatók és kutatók olyan prozopográfiai adatbázisának létrehozására törekszik, melynek adatai lehetővé teszik a tipikus karrierutak, valamint az ezeket befolyásoló társadalmi, gazdasági, politikai

tényezők leírásával az egyéni teljesítmények pontosabb értékelését és az akadémiai közösség társadalomtörténetének feltárását.

A kötet záró tanulmányában a szerkesztő, Pieter Dhont a jubileumi intézménytörténetekre jellemző azon szemléletmódot kritizálja, mely a tudományos teljesítmények felsorolásával az egyetemet mintegy kutatóintézetként definiálja, s nem vagy alig – például csak a hallgatólétszámokat tekintve – tér ki az intézmény oktatási funkcióinak ellátására. Dhont azonban többre vállalkozik, minthogy bizonyítsa, hogy az eredendően elsősorban oktatási feladatokat ellátó egyetemeken a *Forschungsimperativ* 19. századi megjelenése óta nem csitulnak az egyetemi funkciók rangsorát érintő viták. Dhont úgy véli, ahhoz, hogy az egyetem oktatási szerepe megkaphassa az őt megillető figyelmet, az egyetemtörténet-írásnak jobban kellene támaszkodnia az oktatástörténet módszertanára és megközelítési módjaira, hiszen van mit tanulnia: az oktatási funkciók leírásához nélkülözhetetlen forrástípusok ugyanis, mint a tankönyvek, az oktatási-nevelési tervek, az iskolai sajtó vagy olyan építészeti és tárgyi emlékek mint az iskolaépületek és oktatási segédesszközök történeti forrásként való sokrétű felhasználása az oktatástörténészek kutatómunkájának már régóta nélkülözhetetlen része. Az oktatástörténet mindemellett azért is hasznos szövetségnek bizonyulhat – véli a szerző –, mert ennek a gyakran a prezentizmus vádjával illetett aldiszciplínának jóval régebbre visszatekintő tapasztalatai vannak arról, hogy kutatási eredményeivel hogyan éltek és élnek (viszsa) a döntéshozók, ennél fogva az oktatástörténet az emancipációval kapcsolatos vitáit és elméleti-módszertani útkeresését tekintve is az egyetemtörténet előtt jár (nem beszélve a tudományterület intézményesültségéről).

A Dhondt által szerkesztett kötet tanulmányai bizonyítják, hogy az a múltbeli gyakorlat, miszerint az egyetemi jubileumokat a döntéshozók különböző, az évforduló köntösébe bújtatott üzenetek közvetítésére használták fel, kétségkívül folytatódik a jelenben, és semmi nem utal arra, hogy ne így lenne a jövőben is. Ugyanakkor a lipcsei projekt azt is tanúsítja, hogy egy ünnepi apropó önmagában nem gátja jelentős tudományos teljesítmények létrehozásának, s a pusztán helyzetelemzésen túl a kötetben közölt tanulmányok is többféle alternatívát kínálnak. Azok az írások, amelyek elmúlt jubileumokkal foglalkoznak, a tudományterület önreflexióját erősítik. A jövőben vi-

szont – foglalható össze a kötet ajánlásokat megfogalmazó, harmadik része –, amennyiben az egyetemtörténet-írás él az alkalmi érdeklődés kínálta lehetőségekkel, de nem szeretne ezen üzenetek kritikátlan közvetítőjévé válni, és ténylegesen az intézmény történetének legteljesebb leírására törekszik, le kell számoljon az intézménytörténeti mítoszokkal, és olyan elbeszélést kell alkosson, mely az egyetem(i közösség) működését és hatókörét mindhárom alapvető feladatkörének – ti. az oktatás, a tudományos képzés és a tudástermelés – területén³ is képes megragadni.

Polyák Petra

³ PALETSCHEK, Sylvia: Stand und Perspektiven der neueren Universitätsgeschichte. *Zeitschrift für Geschichte der Wissenschaften, Technik und Medizin*, 2011. 169–189., különösen: 172–179.